

ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІАЛЬНИЙ АСПЕКТ РОЗУМІННЯ ТЕРМІНА "ДУША" ЯК КАТЕГОРІЇ ТЕОРЕТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Розглянуто проблематику категоріального аспекту терміну душа через призму принципу системності (організованості). Проблематика місця категорії душа в категоріальному апараті теоретичної психології показана через контекст загальних категорій людинознавства – організм, індивід, індивідуальність, особистість, Я, суб'єкт. Зауважено проблематику аналізу та розкриття змістовного навантаження зазначеного ряду категорій, що обумовлена застосуванням до їх аналізу принципу детермінізму. Показано можливість розбудови ієрархічного ряду категорій як рівнів конкретизації (організації) психічного за аналогією відносно подібного ряду рівнів конкретизації (організації) живого. Для ряду рівнів конкретизації живого є специфічним його початок одиницею аналізу живого – організмом, а завершення одиницею (суб'єктом) розвитку живого – тілом. Запропоновано понятійне наповнення ряду рівнів організації психічного загальними категоріями людинознавства відповідно до принципу системності.

Ключові слова: душа, індивідуальність, організм, особистість, суб'єктність.

Постановка проблеми: У сучасному вітчизняному психологічному дискурсі можливо зауважити заклики повернути "науці про душу" предмет її вивчення – душу, що, насамперед, знаходимо в ряді доробків В. Татенка [13, с. 195-200; 12, с. 20–25]. Опозиційна теза такому заклику може бути експлікована з історично-психологічного дискурсу, де показано, що хоч уявлення про предмет психологічної науки не позбавлено дискусійності, утім розробка даної проблематики дозволила забезпечити більш уточнене уявлення про її предметну сферу, щодо якої термін душа виступає занадто аморфним та поняттєво невизначеним. Відтак, із означеного видно, що навряд відповідає сучасному розвитку психологічного дискурсу необхідність аналізу терміна душа як предмета психологічного вивчення загалом. Разом із тим також бачимо, що виглядає перспективним аналіз поняттєво-категоріального аспекту даного терміну у вигляді необхідного концептуального інструменту для вивчення предмета психології. Звідси самоочевидним завданням постає необхідність визначити роль та місце терміна душа в системі усталених на сьогодні категорій теоретично-психологічного аналізу, зміст яких розкрито, насамперед, у доробках О. Ткаченка [14], а також М. Ярошевського, А. Петровського [11]. Отож порушена проблематика не містить у собі проблеми як такої, адже може вирішитись на рівні постановки-виконання завдання. Проблема, як бачиться, полягає в самій доцільності її розробки. Так, психологія певний час обходиться без послуговування у наукових розвідках категоріальним аспектом розуміння означеного терміну, на відміну від аспекту метафоричного, образного, де він уживається як спосіб позначення "внутрішнього світу" і який імпліцитно супроводжує психологічний поступ і до сьогодні. Звідси зрозуміло, що проблема постає як необхідність обґрунтувати та показати не саму можливість використовувати термін душа як концептуальний засіб аналізу для вивчення предмета психології, а її сувору необхідність. Тобто неможливість адекватного пізнання психічного без використання змістовного навантаження, що стоїть за терміном душа.

Мета статті полягає у розкритті поняттєво-категоріального аспекту терміна душа та його обґрунтуванні як необхідної складової (яка нередукується) категоріального апарату теоретичної психології.

Аналіз досліджень та не вирішені частини проблеми. Як відомо, порушуючи питання повернення до "душі" як можливого предмета психології, В. Татенком також артикулюється термін дух, через аналіз та порівняння яких зауважено дотичність змістовного навантаження, що стоїть за цими термінами, до дискурсу

категорії "особистість" у випадку душі та дискурсу поняття "суб'єктність" у випадку духу [12, с. 22-23]. Отже бачимо, що з'ясування категоріального статусу терміна "душа" за необхідністю припускає з'ясування поняттєвого взаємовідношення з категорією "особистість". Водночас, категорія "особистість", як відомо із предметного поля теоретичної психології [14, с. 114–117], за необхідністю припускає свій дискурс через призму цілого ряду понять, які узагальнено можливо означити як загальні категорії людинознавства (тобто такі категорії, через які уможливлено повстання людини як предмета психологічного пізнання). Ідеться про усталений "тріумвірат" категорій – індивід – особистість – індивідуальність, який у певній авторській розробці зазнає можливих варіантів номінації та тлумачення змістовного навантаження, як-то: організм – індивід – особистість та йому подібні [там само].

Вірогідно, що означена варіативність обумовлена тим, що розробка змісту певним чином номінованого "тріумвірату" за необхідністю "втягує" в поле дискурсу інші загальні категорії, такі, як суб'єкт [1], Я [1, с. 15], тіло [6, с. 195] тощо. До прикладу: у межах розробки загально-психологічного суб'єктного підходу (С. Рубинштейн, А. Брушлинський, К. Абульханова, В. Татенко) проблематика знаходить увіраження в існуванні опозицій щодо розуміння категорії "суб'єкт" стосовно моделі загальної структури людини. Зокрема, у позиції Б. Ананьєва [1, с. 5] обстоюється статус суб'єкта як окремої підструктури в загальній структурі індивідуальності (поряд із особистістю та індивідом). У вигляді альтернативної позиції, що обстоюється в доробках А. Брушлинського, К. Абульханової та їх послідовників [1, с. 14], через категорію "суб'єкт" схоплюється інтегральна функція особистості. Тобто бачимо, що специфіка категорії "суб'єкт" розкривається або за рахунок його виокремлення як окремої підструктури, або за рахунок акцентування особливої функції щодо окремих підструктур загальної моделі людини. Опозиція зазначених підходів ілюструє певну проблематичність не суперечливого розкриття взаємозв'язку між загальними категоріями людинознавства, де проблемним є не стільки однозначне розкриття поняттєвого змісту, що постає за тією чи тією категорією, скільки необхідність виключити його з обсягів інших категорій.

У межах власне теоретичної психології означений ряд категорій та проблематика їх взаємозв'язку знаходить висвітлення через призму принципу детермінізму, у межах якого просувалася дискусія стосовно з'ясування внеску різного роду якісно відмінних детермінант у специфіку психічного та, відповідно, розкривався зміст означеного ряду категорій [14, с. 61]. Зокрема, наріж-

ним каменем дискутування повставало співвідношення біологічного ↔ соціального ↔ особистісного як чинника активності (поведінки) та/або психічного, з одного боку, і, відповідно, змісту загальних категорій людинознавства у їх взаємозв'язку та співвідношенні, з іншого боку. Як правило, за індивідом/організмом у вигляді наріжного змістовного навантаження закріплюється розуміння носія біологічної складової в людині; за індивідом/особистістю складової соціальної (типово-особистісної), за особистістю/індивідуальністю нетипово-особистісної (унікальної) складової [14, с. 61-62]. Утім, саме співвідношення даних навантажень як між категоріями, так і в середині їх обсягів служило та, певною мірою, служить і до нині, джерелом неоднозначності.

Таким чином можливо припустити, що наріжним чинником висвітленої проблематики виступає застосування до її розробки принципу детермінізму. Звідси імовірно, що зміна висхідного принципу дозволить, до певної міри подолати внутрішнє протиріччя їх співвідношення та взаємозв'язку. Отож далі можна припустити, що у порушеній проблематиці адекватним виступає принцип системності (організованості) [11, с. 369].

Виклад основного матеріалу. Як відомо з дискурсу історії психологічних учень, одним із перших принципів системності до теоретико-психологічного аналізу категоріального устрою психології та власне до визначення змісту поняття "душа" застосував Арістотель [11, с. 371]. Також відомо, що цей термін Арістотель визначає як форму організації живого (ентелехію живого тіла) [3, с. 394-395]. Зазначені обставини (визначення та обсяг категорії "душа") спричинюють обґрунтування уявлень про належність душі видам живого й розробку вчення про види душі (рослинної, тваринної, розумної) та їх розвиток [11, с. 372]. Із цього видно, що дається ознаки надмірно широкий обсяг таким чином трактованої категорії "душа", де не розрізняється живе та психічне. Відповідно, зауважене змістове навантаження – форма організації живого – в умовах сучасного загальнонаукового дискурсу доречніше схоплювати через поняття "організм". Наприклад, уточнення категорії "організм" як форми організації живого, зокрема з позиції біологічного дискурсу, дозволяє детальніше розкрити через підведення під нього змісту поняття "генотип" та його матеріального носія – молекули ДНК. Утім, для психологічного дискурсу та контексту проблематики місця категорії "душа" у лоні теоретичної психології доречно зупинитися на визначенні організму як форми організації живого.

Означене дозволяє, у першому приближенні, визначити категорію "душа" як форму організації психічного. При цьому психічне (як предмет психологічного пізнання) доцільно розуміти як складову в контекстному ряді еволюційних ускладнень від матеріального через живе до психічного. Як відомо, проблематика співвідношення між собою матеріального, живого та психічного, як у межах загальнонаукового, філософського, так і теоретико-методологічного дискурсу в психології, отримала ряд підходів до свого розв'язання. Зокрема, як дозволяє зауважити аналіз, на сьогодні є добре розробленою проблематика еволюційних аспектів означених явищ, утім проблематика їхнього виникнення та взаємопереходів між ними залишається нерозв'язаною. У зв'язку з чим не тривіальним виглядає питання щодо співвідношення між живим та матеріальним, а саме: чи живе є матеріальним за необхідністю, чи лише реалізується на матеріальному. Відповідно потребує рефлексії можлива відповідь на питання: чи психічне реалізується на живих системах, чи натомість є різновидом живого? Але порушені питання потребують окремого розгляду та виходять за межі поставлених завдань; наразі ж, оскільки категорія "організм" безпосередньо входить у ряд загальних категорій

людинознавства, становить інтерес її місце в цьому ряді, яке визначено з позиції принципу системності (організованості), а не детермінізму.

Як показує аналіз, у межах предметної дискусії, що розгортається на базі "тріумвірату" категорій, із поля зору випадає не лише категорія "душа", але також одне із проміжних між організмом та індивідом поняття "вид" (біологічний). Наведене вище визначення організму, з урахуванням предметної специфіки психологічного дискурсу (тобто ігнорування більш специфічного до порушеної проблематики біологічного дискурсу) при визначенні поняття "вид" дозволяє обмежитись означенням – вид живого організму (форми організації живого). Тоді змістове навантаження терміна індивід – конкретний (утілений) вид форми організації живого, а терміна тіло – матеріальний носій організму (див. рис. 1).

Рис. 1. Ряд рівнів конкретизації (організації) живого

Таким чином, можливо виокремити принаймні чотири неоднорідних рівні сходження від абстрактного до конкретного у розкритті змістовного навантаження поняттєвих конструкцій, що розкривають зміст живого як явища, де рівні завдано не причинно-наслідковим (онтологічним), а організаційним зв'язком (тобто зв'язком на основі формально-змістовних відносин). Відповідно, якщо екстраполювати наведену логіку формування ієрархічного ряду рівнів аналізу, які покликані уможливити предметне вивчення живого загалом, на вивчення психічного загалом, то з категорії "душа" за аналогічним принципом має виводитись подібний (але не тотожний) до наведеного ієрархічний ряд термінів. Тобто можливо схоплювати (концептуалізувати) принаймні такі змісти, як вид організації психічного та конкретно даний (одушевлений) представник певного виду організації психічного. Щодо матеріального носія психічного, то наразі утримаємося від спроби концептуалізації цього змісту, що втім не перешкоджає пошуку певного змісту на цьому рівні конкретизації категорії "душа".

Отже, наведений ряд рівнів конкретизації живого (див. рис. 1) служить своєрідною схемою, яку можливо екстраполювати на поняття психічного. Із того ж факту, що психологічне знання на сьогодні, як це неодноразово констатується, накопичило не лише широкий спектр фактологічного матеріалу, який потребує теоретичного осмислення та узагальнення, але також і матеріалу суто теоретичного, що зокрема й демонструє специфіка дискурсу загальних категорій людинознавства, впливає цілком правомірний наслідок. А саме: якщо екстраполювати схему рівнів конкретизації живого на психічне, то завдання, яке при цьому виникає, зводиться до необхідності підвести під утворений ряд рівнів конкретизації (організації) психічного наявні категоріальні конструкції.

Утім, перш ніж перейти до викладу результату екстраполяції та підведення під схему рівнів організації психічного наявних категоріальних конструкцій, убачаємо за необхідне виокремити додатковий принцип, який

доцільно застосувати для більш коректного виконання поставленого завдання. Зокрема, із наведеної схеми рівнів організації живого видно, що до даного ієрархічного ряду можливо застосовувати термін "одиниця" у різних аспектах ужитку. Як відомо, у межах методологічного дискурсу психології порушена заувага, дотична до дискурсу проблематики "одиниці аналізу психічного", яка отримала розвиток у доробках Л. Виготського [5, с. 16-17], О. Ткаченка [15], В. Зінченка [7, с. 5-9], А. Агафонова [2, с. 18-52] тощо. Зокрема зауважуються необхідність поєднання у "справжній" одиниці властивості репрезентативності, з одного боку, та неможливості розчленування на складові елементи без утрати сутнісної специфіки предмета аналізу, з іншого [5, с. 16].

Таким чином, у контексті зауваженого бачимо, що стосовно ряду рівнів організації живого під вищезначене

розуміння терміна "одиниця" аналізу підпадає поняття "організм" як одиниця аналізу живого. Натомість завершується даний ряд одиницею розвитку живого. Відповідно, під конструкт "одиниця розвитку" цілком може бути підведене те змістовне навантаження, що в межах зауваженого дискурсу загальних категорій людинознавства зосереджено в категорії "суб'єкт" як цілісній умотивованій одиниці активності. Звідси тіло можливо додатково визначити як суб'єкт розвитку живого. Таким чином вірогідно припустити, що ряд рівнів конкретизації (організації) психічного є обернено протилежним щодо рівнів конкретизації (організації) живого. Тобто, ряд рівнів організації психічного починається з виокремлення одиниці розвитку психічного (душі), а завершуватися має виокремленням одиниці аналізу психічного (див. рис. 2).

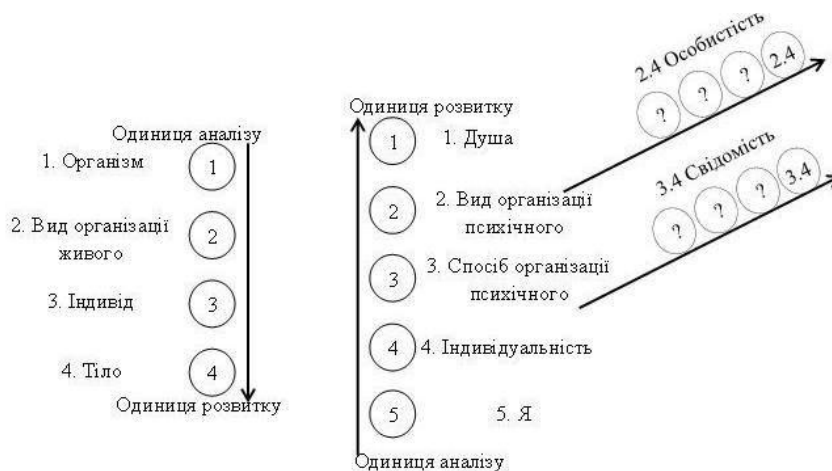

Рис. 2. Ряд рівнів конкретизації (організації) психічного щодо рівнів конкретизації (організації) живого

Таким чином, стосовно схеми рівнів конкретизації психічного наразі маємо заповненими верхній щабель та принцип виокремлення щаблів йому супідрядних. Для виокремлення проміжних щаблів цілком слушним виглядає звернення до зауважених категорій людинознавства – *особистість* та *індивідуальність*. Так, стосовно категорії "індивідуальність" навряд виникає суперечність у співвіднесенні її з такою категорією аналізу живого, як "індивід" і підведення під її зміст визначення конкретно даного (одушевленого) представника певного виду організації психічного. Стосовно категорії "особистість" теж можливо констатувати певну однозначність розуміння, але слід зробити деяке уточнення. Звертаючись до наведеного вище визначення, яке має схоплюватися на даному рівні схеми (вид форми організації психічного), самоочевидним стає, що особистість виступає одним із можливих варіантів організації психічного у певному прогресивному ряді ускладнень такої організації. Тобто припускає горизонтальну розгортку поняттєвого навантаження даного щабля організації психічного. Водночас виникає проблематика співвідношення між собою термінологічного ряду, що есплікується конструкцією – вид форми організації психічного, та термінологічного ряду, що есплікується конструкцією – спосіб організації психічного. Так, поняттєвим наповненням останнього можливо уважати зауважені О. Леонтьєвим форми розвитку психіки – від реактивності/чутливості як основи сенсорної форми психіки [10, с. 13] до рефлексивності як основи свідомості (див. рис. 2). Утім зрозуміло, що означене потребує окремого та детальнішого аналізу в світлі наявного розвитку психологічного знання.

Відтак, для виокремлення нижнього рівня організації психічного слід урахувати, що на відміну від "душі" як

одиниці розвитку психічного, категорія цього рівня водночас має виконувати функцію одиниці аналізу психічного. Проте розуміння душі як суб'єкта розвитку специфічно переломлюється в контексті методологічної позиції А. Петровського, М. Ярошевського, В. Зінченка щодо неможливості виокремлення одиниці аналізу психічного загалом. Як відомо, обґрунтування даної позиції спирається на тезу про принципову неоднорідність психічних феноменів, щодо яких не може бути виокремлено єдино можливої одиниці аналізу [2, с. 44]. Натомість, як видно, при постулюванні душі суб'єктом розвитку методологічна трудність виокремлення одиниці її аналізу полягає дещо в іншому – у необхідності забезпечити динамічний характер одиниці аналізу. Тобто виконати вимогу аби змінюватися міг не лише предмет аналізу, але змінюватися (розвиватися, діяти) могла й одиниця аналізу предмета. Отже вірогідно припустити, що для подолання означеної методологічної труднощі слід звертатися до такої "одиниці", в якій між нею та предметом є не лише логічний (формально-змістовний) зв'язок, але й зв'язок онтологічний.

Відтак, цілком обґрунтовано можливо зауважити, що в межах дискурсу загальних категорій людинознавства означеним вимогам найбільш відповідає те змістовне навантаження, що стоїть за категорією Я. Зокрема, категорія Я зберігає в собі не лише зауважені характеристики одиниці – неподільність та репрезентативність, але також володіє й характеристикою онтологічності. Звідси окремий інтерес становить собою відповідь на питання щодо розкриття такої характеристики одиниці, як репрезентативність [5, с. 16]. Тобто розкриття специфіки того, в який спосіб душа як суб'єкт розвитку психічного репрезентується (відтворюється) на Я. Інакше, на даному щаблі схеми рівнів конкретизації психічного

зосереджені та потребують розкриття два аспекти. З одного боку – онтологічний, який припускає з'ясування специфіки відтворення душі як форми організації психічного, та суб'єкта розвитку психічного Я як одиниці активності й закономірному результаті розвитку та організованості. З іншого – гносеологічний (методологічний), який припускає з'ясування специфіки Я як одиниці аналізу психічного у всіх виявах його (психічного) організації та розвитку. Звідси бачимо, що наріжне питання, яке об'єднує означені аспекти, наразі зводиться до загальної для них проблематики можливості пізнання того змістовного навантаження, що охоплюється через термін "душа" та не зводиться до змісту інших концептуальних інструментів (категорій) пізнання психічного.

У межах даної розвідки доцільно зупинитися лише на висвітленні загального напрямку розробки вказаної проблематики. Зокрема, видається достатнім зауважити певні методологічні позиції, на основі яких забезпечено принципovu можливість пізнання змістовного навантаження категорії "душа". Наприклад, одну з таких позицій знаходимо в дослідницькому проекті Л. Виготського. Як відомо, у розвідках засновника культурно-діяльничного підходу безпосередньому доказу підлягало ствердження, що значення та їхні системи є предметом безпосереднього розвитку. Одним із напрямків теоретичного обґрунтування цього ствердження виступає диференціація опосередкування діяльності. Зокрема, опосередкування знаряддями спрямоване на розвиток і оволодіння зовнішнім світом. Натомість – опосередкування знаком спрямоване на розвиток та оволодіння "внутрішнім світом" – своєю (та чужою) поведінкою і внутрішньою активністю [4, с. 87–90]. Тобто через розвиток здатності вводити знаки як посередники людина оволодіває "суб'єктом психічної активності" та робить її предметом розвитку. Відтак дана методологічна позиція уможливує пізнання через оволодіння.

Іншу методологічну позицію можливо зауважити з розрізнення І. Кантом термінів "уроджене" та "апріорне" [9]. Як відомо, апріорність та апостеріорність є атрибутами (предикатами) знання. Відповідно, знання є предметом придбання (научання, здобування, утворення, формування), отож не може бути вродженим – даним від народження та незалежно від досвіду [9, с. 126–127]. З іншого боку, якщо апостеріорне знання набувається в безпосередньому досвіді та виводиться з нього, то знання апріорне здобується не з досвіду, але внаслідок досвіду (направляється досвідом). Тобто апріорне знання як форма явища, "яка в душі цілком має бути готовою до всякого явища" [8, с. 59], набувається суб'єктом при "конструюванні" об'єкта шляхом абстрагування апріорних форм пізнання від здібностей суб'єкта (тут душі). Дана методологічна позиція уможливує пізнання душі через виокремлення абстрагованих від неї форм (організованих структур/систем).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, теоретично обґрунтованим є погляд, що категорія Я зосереджує в собі два аспекти. Це дозволяє її розуміти у вигляді одиниці як аналізу, так і активності. Звідси уможливлено ствердження, що Я як одиниця аналізу психічного в онтологічному своєму аспекті виступає як актуально дана сукупність функціонуючих структур, абстрагованих від того чи того рівня організації психічного. Інакше, Я як одиниця активності акумулює та відображає в собі актуальний стан розвитку: "душі" як форми організації психічного; "особистості" як виду організації психічного (що виступає суб'єктом безпосереднього розвитку психічного людини); "індивідуальності" як інтегрального утворення (що інтегрує в собі організацію та розвиток суб'єктності живого і психічного). Відтак, стає необхідним пошук закономірностей, за якими відбувається абстрагування та інтеграція ор-

ганізованості (форм як організованих структур/систем), що відтворюються на Я. Самі ж розвиток та зміна організованості є підґрунтям і своєрідним критерієм розрізнення актуальної організації Я.

Одночасно, у світлі означеного, перспективним видається звернення до більш детального аналізу суб'єктності, яку можна розуміти як характеристику активності. У даному аспекті поняттєвого навантаження терміна "суб'єктність" закладено своєрідне підґрунтя для виокремлення різного роду суб'єктів, що реалізуються людиною як носієм множинної суб'єктності. Означене, насамперед, обумовлює потребу аналізу специфіки суб'єктної активності тих суб'єктів, що зосереджені у зауважених загальних категоріях людинознавства: "тілі" як суб'єкта розвитку живого, "душі" й "особистості" – як суб'єкта розвитку психічного; "індивідуальності" як суб'єкта інтеграції живого та психічного; "Я" – як актуальному суб'єкту активності, що виступає результатом інтегративної функції індивідуальності.

Іншим перспективним напрямком аналізу виступає питання щодо структури я як одиниці. Підґрунтям такого аналізу має виступати попередня експлікація уявлень стосовно структури одиниці як певним чином організованої форми та можливості екстраполяції такої структури на різні аспекти наукового вжитку терміна "одиниця" у психології. Зокрема, такі аспекти вжитку, як одиниця вимірювання, одиниця аналізу, одиниця активності, одиниця розвитку.

Список використаних джерел

1. Абульханова К. Принцип субъекта в отечественной психологии / К. Абульханова // Психология. Журнал ВШЭ. – 2005. – Т. 2. – № 4. – С. 3–21.
2. Агафонов А. Человек как смысловая модель мира. Прологомены к психологической теории смысла / А. Агафонов. – Самара: БАХРАХ-М, 2000. – 336 с.
3. Аристотель. Сочинения в 4-х томах. Т. 1: Аристотель. – М.: Мысль, 1976. – 550 с.
4. Выготский Л. История развития высших психических функций. Собрание сочинений в 6-ти томах / Л. Выготский. – М.: Педагогика, 1983. – Т. 3.
5. Выготский Л. Мышление и речь. Собрание сочинений в 6-ти томах / Л. Выготский. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
6. Гальперин П. Функциональные различия между орудием и средством / П. Гальперин // Хрестоматия по возрастной и пед. психологии. – М.: МГУ, 1980. – С. 195–203.
7. Зинченко В. Функциональная структура действия / В. Зинченко, Н. Гордеева. – М.: МГУ, 1982.
8. Кант И. Критика чистого разума / И. Кант. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1999.
9. Круглов А. О происхождении априорных представлений у И. Канта / А. Круглов // Вопросы философии. – 1998. – № 10. – С. 126–130.
10. Леонтьев А. Проблемы развития психики / А. Леонтьев. – М.: Изд-во академии пед. наук РСФСР, 1959. – 496 с.
11. Петровский А. Основы теоретической психологии / А. Петровский, М. Ярошевский. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 528 с.
12. Татенко В. Наукова психологія про душу і дух людський / В. Татенко // Вісник КІБІТ. – 2012. – Вип. 3. – С. 20–25.
13. Татенко В. Сучасна психологія: теоретично-методологічні проблеми / В. Татенко. – К.: НАУ-друк, 2009. – 288 с.
14. Ткаченко О. Принципи, категорії і методологічні проблеми психології / О. Ткаченко // Психологія і суспільство. – 2009. – Вип. 1(35). – С. 44–133.
15. Ткаченко А. Проблема исходной единицы анализа психики в истории советской психологии / А. Ткаченко // Вопросы психологии. – 1980. – № 2. – С. 153–158.

References

1. Abulhanova K. Printsip sub'ekta v otechestvennoy psihologii // Psihologiya. Zhurnal VShE. – 2005. – Т. 2. – № 4. – С. 3–21.
2. Agafonov A. Chelovek kak smyslovaya model mira. Prolegomeny k psihologicheskoy teorii smysla. – Samara: BAHRAH-M, 2000. – 336 s.
3. Aristotel. Sochineniya v 4-h tomah. Т. 1. – М.: Myisl, 1976. – 550 s.
4. Vygotkiy L. Istoriya razvitiya vysshih psihicheskikh funktsiy. Sbranie sochineniy: v 6-ti tomah. Т. 3. – М.: Pedagogika, 1983.
5. Vygotkiy L. Myshlenie i rech. Sbranie sochineniy: v 6-ti tomah. Т. 2. – М.: Pedagogika, 1982. – 504 s.
6. Galperin P. Funktsionalnye razlichiya mezhdru orudiem i sredstvom // Hrestomatiya po vozrastnoy i ped. psihologii. – М.: МГУ, 1980. – С. 195–203.
7. Zinchenko V., Gordeeva N. Funktsionalnaya struktura deystviya. – М.: МГУ, 1982.
8. Kant I. Kritika chistogo razuma. – Rostov-na-Donu: Feniks, 1999.

9. Kruglov A. O proishozhdenii apriorniyh predstavleniy u I. Kanta // Voprosy filosofii. – 1998. – # 10. – S.126–130.
10. Leontev A. Problemy razvitiya psihiki. – M.: Izd-vo akademii ped. nauk RSFSR, 1959. – 496 s.
11. Petrovskiy A., Yaroshevskiy M. Osnovyiteoreticheskoy psihologii. – M.: INFRA-M, 1998. – 528 s.
12. Tatenko V. Naukova psikhohiia pro dushu i dukh liudskiy // Visnyk KIBIT. – 2012. – Vyp. 3. – S. 20-25.

13. Tatenko V. Suchasna psikhohiia: teoretychno-metodolohichni problemy. – K.: NAU-druk, 2009. – 288 s.
14. Tkachenko O. Pryntsypy, katehoriy i metodolohichni problemy psikhohiui // Psikhohiia i suspilstvo. – 2009. – Vyp. 1(35). – S. 44–133.
15. Tkachenko A. Problema ishodnoy edynitsy analiza psihiki v istorii sovetskoj psihologii // Voprosy psihologii. – 1980. – #2. – S. 153–158.

Надійшла до редколегії 04.07.19

Gennadiy Koval, post-graduate
National University of Zaporizhzhya, Zaporizhzhya, Ukraine

CONCEPTUAL ASPECT OF THE DEFINITION OF THE TERM SOUL AS THE CATEGORY OF THEORETICAL PSYCHOLOGY

The problematic of the categorical aspect of the term of the soul through the prism of the principle of systematicity (organization) has been reviewed in the article. The problematic of the place of the category of a soul in the categorical apparatus of theoretical psychology have been shown through the context of general categories of the structure of the human – an organism, an individual, an individuality, a personality, the I, the subject. The problematic of analysis and disclosure of the meaning load of the specified of categories which is due to the application of the principle of determinism to their analysis has been noted. The possibility of building a hierarchical range of categories as levels of concretization (organization) of a mental structure of the one by analogy with respect to such a range of levels of concretization (organization) of a living that have been shown. It has been noted that specifics for a range of levels of organization of a living one is its start with a unit of analysis of what is alive – an organism, also specific is its completion represented as a unit of development of a living form of life – a body. The conceptual filling of range of levels of an organization that is characteristic to a mental structure is appropriate of general categories of the structure human in accordance with the principle of systematicity has been proposed. The article also deals with the connection of the concept of a soul with categories that lie beyond the scope of psychological science per se, like philosophy. The necessity of the said action is justified by the historical context of the humanity's literary and social practices that include the notion of the soul. The article concludes with the outline of the future direction for theoretical research of the outlined problematic aimed at making space for the notion of the soul in psychological science and the system of its concepts. Overall, the work is dedicated to the efforts of bringing more clarity to the use of the concept of the soul within the existing paradigm of psychology.

Keywords: soul, individuality, organism, personality, subjectivity.

Геннадий Коваль, асп.
Запорожский национальный университет, Запорожье, Украина

ПОНЯТИЙНО-КАТЕГОРИАЛЬНИЙ АСПЕКТ ПОНИМАННЯ ТЕРМИНА "ДУША" КАК КАТЕГОРИИ ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ ПСИХОЛОГИИ

Рассмотрена проблематика категориального аспекта термина душа через призму принципа системности (организованности). Проблематика места категории душа в категориальном аппарате теоретической психологии показана через контекст общих категорий человековедения – организм, индивид, индивидуальность, личность, Я, субъект. Обозначено проблематику анализа и раскрытия содержательной нагрузки указанного ряда категорий, которая обусловлена применением к их анализу принципа детерминизма. Показана возможность разработки иерархического ряда категорий как уровней конкретизации (организации) психического по аналогии относительно подобного ряда уровней конкретизации (организации) живого. Обозначено, что для ряда уровней конкретизации живого является специфическим его начало единицей анализа живого – организмом, а завершение единицей (субъектом) развития живого – телом. Предложено понятийное наполнение ряда уровней организации психического общими категориями человековедения в соответствии с принципом системности.

Ключевые слова: душа, индивидуальность, организм, личность, субъектность.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv.
Series "Psychology". № 1(10), pp. 55-60 (2019)
УДК 159.9
DOI: [https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1\(10\).14](https://doi.org/10.17721/BSP.2019.1(10).14)

ISSN 1728-3817
© Taras Shevchenko National University of Kyiv,
Publishing Center "Kyiv University", 2019

Едуард Крайніков, канд. психол. наук, доц.,
Євгеній Прокопович, канд. мед. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
Альона Баланюк, психолог
Київ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ АДИКТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Ми дослідили 50 осіб віком 18–25 років. Більшість респондентів є студентами вищих навчальних закладів. Нами був використаний такий психодіагностичний інструментарій: СМОЛ (скорочена адаптація ММРІ), Методика діагностики копінг-стратегій Хейма, методика Менделевича, Мічиганський алкоольний тест (MAST), Опитувальник ургентної залежності в адаптації Шибко. Респонденти демонструють деякі ознаки схильності, чи навіть чіткої наявності адиктивної поведінки. Вибір способу втечі від реальності виявився явищем культурним, тобто вибір того чи іншого адиктивного агента більшою мірою продиктований рекламою, суспільною думкою, продуктами мистецтва. Ці дані підтверджують щільний прямий зв'язок алкоольної залежності за опитувальником MAST та психопатії – коефіцієнт кореляції становить 0,27. За результатом регресійного аналізу дані цієї шкали сильно залежать від показників шкали істерії (R-значення = 0,01). Це вказує на те, що прямо заявляти про вживання алкоолью та на наявність наслідків такого зловживання може особистість протестна, некомфортна, і така, що прагне перебільшити свої проблеми, привернути до себе увагу. Результати дослідження підтвердили наявні в літературі дані про притаманні адиктам імпульсивність, егоцентричність, депресивність і тривожність.

Ключові слова: адикція, адиктивна поведінка, ургентна залежність, психоактивні речовини.

Актуальність. За даними ВООЗ, вживання алкоолью і наркотиків є причиною понад 200 соматичних та психічних порушень. Серед населення віком 20–39 років приблизно 25 % випадків смерті пов'язано з алкоольем. Уживання алкоолью є однією із причин ранньої смерті чоловіків у віці 40–60 років. Установлено зв'язок між вживанням психоактивних речовин та захворюваністю на туберкульоз, ВІЛ/СНІД. Додатково до проблем зі здоров'ям, вживання психоактивних речовин

та залежність від процесуальних адикцій завдає вагомих соціальних та економічних збитків окремим людям і суспільству в цілому [3]. Проблема адикції стосується не тільки особистості самого адикта, а й сім'ї, соціального оточення, суспільства, оскільки така людина часто не може відповідально виконувати свої трудові, соціальні та сімейні обов'язки, потребує контролю, догляду та значних фінансових витрат, особливо, якщо йдеться про гемблінг і наркотичну залежність.